

RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 198 (14).** 1923. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Riigi 1923 a. eelarwe — I lugemisel. Wastu wõetud.

Riigikogu koosolek 13. weebruaril 1923 a. kell 5. p. l.

Kokku on tulnud 85 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **K. Päts**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **J. Kukk**, sõjaminister **J. Soots**, haridusminister **A. Weiderman**, rahaminister **G. Westel**, siseminister **K. Einbund**, haridusministri abi **F. Sauer**, haridusministeeiumi kooliosakonna juhataja **G. Ollik**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra Juhataja **K. Päts**: wastuwõtmine. Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Päewakorras on riigi 1923 aasta eelarwe.

Ettepanekuid päewakorra kohta ei tehta, loen päewakorra muutmatalt wastuwõetuks.

Riigikogu läheb esimese päewakorrapunkti juurde.

2. Riigi 1923 a. Eelarwe-komisjoni aruandja eelarwe — I lugemisel. J. Laidoner: Lugupeetud rahwasaadikud!

Asudes tänawuaastas, 1923 aasta, eelarwe arutamise juurde, mina, kui eelarwe-komisjoni esimees, loen oma kohuseks kõige pealt peatada paari sõnaga eelarwe läbiwaatamise töö juures. Täna wu aasta sattusime meie niisugusesse seisukorda, et ei leidunud 52 inimese keskest ühtki, kes oleks wõtnud oma peale aruandja töö, ja kodukorra järele peab seda tegema eelarwe-komisjoni wõi sellekohase komisjoni esimees. Iseenesest wõib ju iga seadust komisjoni esimees ette kanda, aga nüüd, et eelarwe juures mitte aruandjat ei ole, seda ei saa kuidagi loomulikuks pidada. Eelarwe-töö on mitte ainult meie, waid kõikides parlamentides kõige tähtsam ülesanne. See on see töö osa, kus, nii ütelda, terve riigi aparati kritiseeritakse, kus põhimõtted üles sea-

takse jne. Et aga seda tööd tõsiselt teha, peab keegi Riigikogu liigetest eelarwe põhjalikult läbi arutama, läbi uurima. Seda ei ole meil aga mitte tehtud. Mina, kui eelarwe-komisjoni esimees, palun nüüd arwesse wõtta, et minu kõne on wõrdlemisi pealiskaudne, mina olin selle eelarwe arutamise juures rohkem, nii ütelda, tehnilise tööga, kui selle eelarwe sisulise kritiseerimisega tegew, mille tõttu ka need küsimused, mis ma siin üles tõstan, wõiwad olla pealiskaudsed. Palun ennast sellepärast wabandada, aga selles ei ole mina süüdi. Ma juhiksin tähelpanu meie eelarwe-komisjoni töö peale: kolmeaastased kogemused näitawad, et meil eelarwe-töö mitte süstematiseeritud ei ole, tema kujuneb wälja, nii ütelda, juhuslisena. Meil on kaks wiimast aastat ja ka tänawu olnud 50-ne liikeline komisjon. Alamkomisjonid satuwad kaunis juhuslistena, neis on Riigikogu liikmed juhuslised. Ei saa ju nõuda, et 52 Riigikogu liiget oleks majandusolude, wõi riigi majandusolude tundjad. Sellepärast ka, kui eelarwe tuli, sai ta läbi töötatud alamkomisjonis, kuna üldkomisjoni otsused olid wõrdlemisi mõnikord kaunis juhuslikud. Näituseks, meil on tänawu aasta wõetud wastu 2 eelarwet ilma sõnalausumata. Ei saa ju loomulikuks pidada, et terve ministeeriumi eelarwe wõetakse wastu ilma ühtegi sõnalausumata komisjonis. Üks neist eelarwetest oli just wälisministeeriumi eelarwe, kus eelmisel aastal nii wäga palju räägiti. Ma toon veel näitusi, ühe anekdoodi, — igatahes kuluaarides on jutt, et alamkomisjonis on waieldud kaunis palju mõne pudeli piirituse üle, mis kirjutusmasinate puhastamiseks määratud, peale selle on aga õige suured summad wäga kergelt wastu wõetud. Weel on näituseks rahaasjanduse komisjonis wastu wõetud põhimõte, et majadeostmisega peab wäga ettewaatlikult talitama, ainult hädakorral ja ainult siis, kui see maja wastab täiesti nõuetele, wõib teda osta. Meil oli aga eelarwe-korras üks niisugune juhtumine, see oli haridusmi-

nisteeriumi eelarwe juures, kus taheti osta üht maja linnas, sellepärast, et see maja on kooli jaoks ehitatud ja taheti sinna mahutada seminaari. Kuna keegi ei mõtelnudki selle maja külge seminaari ehitada ja kuna igalühel on teada, et siis algkool peaks seminaariga ühes koos olema. Mõned härrad, kes ka haridusalal tegewad on, räägiwad, et maja ei kõlba ülepea, on ka koolile liiga nõrk. Aga weel naljakam oli see, et samas alamkommissjonis, ma ei mäleta kas komisjoni aruandja wõi keegi teine ütles, et üldse weel lõpulikult ära otsustatud ei ole, kas meie kooliõpetajaid peab seminaari kaudu ehk mõnel muul teel nende kutsele ette valmistama. Muud kui tõstame käed üles, otsustame osta 6. miljonilist maja. Teine samasugune juhus oli samas alamkommissjonis, kus ette toodi, et Tartu ülikoolile on tarwis ehitada kiires korras maja keemia instituudi tarwis. Walitsus seda ei eitanud ja soowis, et see saaks järgmise aasta eelarwesse üles wõetud. Ka rahaasjanduse komisjon arwas, et enne ehitamise otsustamist peawad sellekohased kalkulatsioonid, wastawad eeltööd tehtud olema, kuna siin ei olnud muud midagi, kui kubatuur oli wälja arwatud, teisi andmeid ei olnud. Walitsus waidleb wastu, kuid meie tõstame käed üles ja otsustame ehitada. Waadake, niisugused nähtused eelarwe arutamise juures ei ole soowitawad. Peaks kuidagi moodi teed leidma eelarwet põhjalikumalt läbi töötada. Mina isiklikult leian, põhjenedes nende kogemuste peal, mis meil kahekolme aasta jooksul on olnud, eriti tänawuaastase eelarwe juures, et tulewikus tuleks eelarwe arutamise korda muuta. Weel kord, need mõtted, mis ma siin awaldan, on täiesti minu isiklikud mõtted, wõib olla leitakse parem tee, siiski luban endale neid siin ette kanda. Tuleks walida tulewikus Riigikogus kaks suurt komisjoni, üks oleks üldine juriidiline komisjon, kus kõik sellekohased seaduseelnõud läbi peawad käima, teine oleks rahaasjanduse komisjon. Rahaasjanduse komisjon peaks aga siis suurem olema kui praegu, tema jagaja wõiks olla wiis ehk neli, nii et komisjoni liikmeid oleks üle 20. Iga rühm wõib sinna walida niisugused liikmed, kes majanduseluga täiesti tuttawad on. Rahaasjanduse komisjon peab läbi arutama kõik rahalised küsimused, tema peab ka üksikasjaliselt eelarwe läbi waatama. See ei wõta rohkem aega kui praegune kord. Ka tä-

nawuse eelarwe juures on kaks kuud töötatud, wõrdlemisi väga intensiivselt, eelarwe üldkommissjon ükski on 17 koosolekut pidanud. Rahaliselt ei läheks sarnane kord palju rohkem maksma, sest ka praeguses eelarwe üldkommissjonis on 52 liiget korraga koos ja need komisjoni istumised lähewad riigile kaunis kalliks. Wõib olla, et sel teel saaks eelarwet paremalt ja põhjalikumalt läbi arutada, niivõisi saaks igatahes kõik eelarwed, nii ütelda, ühe mõõdupuuga mõõta. Nüüd ei ole seda mitte, näituseks on meil sarnane printsiip, et ilma walitsuse nõusolekuta ei wõi eelarwet suurendada, kuid mõned alamkommissjonid ei pidanud sellest kinni. Teine küsimus, mis ma alguses kohe üles tõstsin, on komisjoni aruandja küsimus. Minu arust peaks niisuguse korra leidma, et meie aruandjad wõiks töötada. Ei wõi ju inimese käest nõuda, et ta eelnõu põhjalikult läbi wõtaks ilma mingisuguse eritasuta. On ju loomulik, et siis kõik püüawad aruandja kohast kõrwale hoida. Wõib olla, et tulewikus sarnane kord maksma pannakse, et Riigikogu liikme täielik palk wõib olla kunni riigikohtuniku palga suuruseni, et $\frac{1}{2}$ ta saaks kui Riigikogu liige, $\frac{1}{3}$ komisjoni töö eest ja $\frac{1}{4}$ siis, kui ta aruandja on, aruandja tööd teeb. Kuid need on kõik minu isiklikud arwanised ja ei wõi mõnduandwad olla. Wõib olla leitakse tulewikus parem tee. Tahan ainult alla kriiputada, et praegune eelarwe-töö ei ole küllalt ühetasane ja põhjalik, on liig pealiskaudne.

Üle minnes eelarwe enese juurde tekib kohe küsimus, mis tema siis on, on ta parem wõi pahem kui meie eelmiste aastate eelarwed? Raske on seda korraga otsustada. Minewaaastases eelarwe-kõnes tarwitasin mina wõrdlewat meetodi. Ainult wõrdlewat meetodi teiste riikidega tarwitada on aga natukene ühekülgne. Meie ei saa ju ennast wõrrelda wanade riikidega, ka mitte oma ida naabriga. Wõrdlemise teel wõib palju, nii ütelda, häid asju kätte saada, palju juhtnõõrisid saada. Tänawu olen mina sellest loobunud ja wõtsin teise meetodi: katsun arwustada eelarwet ise, wõrreldes meie kolme eelmise eelarwega. Niisuguse wõrdluse tarwis on ka tabelid ligi antud, nii palju kui see wõimalik oli. Nemad on ka rutuga wälja töötatud, sest nagu teada, sai eelarwe alles laupäewal walmis, kahe päewa jooksul said need tabelid walmis tehtud ja täna kella ühe wõi kahe ajal jagati weel

wiimased tabelid välja, nõnda et see pidi kaunis kiirelt minema. See rikkalik materjal statistiliste andmete ja tabelite näol, mis sai Wabariigi Walitsuse poolt esitatud eelarwele juurde lisatud, seda oleks pidanud kõik ümber töötama tabelite näol, seda ei saanud aga teha, sest lihtsalt ei olnud nii palju aega ja ei olnud ka niipalju tehnilisi jõudusid.

Siis, kui meie nüüd võrdleme oma eelarwet eelmiste aastate eelarwetega, siis kõige enne paistab silma üks, et tema absoluutne suurus ei ole mitte palju muutunud eelmistest aastatest. 1921 aasta eelarwe oli 6.772.000.000, 1922 a. eelarwe — 5.929.000.000 ja tänavune — 6.623.000.000. Aga ühes osas on meie tänavuaastane eelarwe küll väga tuntawalt muutunud, ja see on palkade osa. Kui ma ei eksi, siis on see ligi antud tabelis lisa nr. 5. Sellest näete, et tänavuaastase eelarwe palkade paragrahwid on suuremad, kui eelminewal aastal ja nimelt 537 miljonit. Ühes sellega on tänavuaastane defitsiit 577 miljonit. Ei oleks meie tänavu aasta palkasid suurendanud, siis oleks wõinud meie eelarwe peaaegu ilma defitsiidita kokku seada. (J. Piiskar (is.): Kas minewaaastased lisa eelarwed on seal juures?) Jah, need on ka juurde wõetud, ainult üksikute ministeeriumide kaupa wõrreldes ei anna see täielikku pilti, sest lisa eelarwe nr. 3 ei ole ära jagatud ministeeriumide wahel. Sellepärast paistab siin, nagu oleks haridusministeeriumi palgad lõpmata palju tõusnud, kuna nemad aga tõepoolest teiste ministeeriumidega ühesuguselt tõusnud on. Sellega ei taha mina mitte ütelda, et meie oleks wõinud palkade suurendamisest loobuda. Igatahes oli meie seisukord niisugune, et kui meie palkasid ei oleks tõstnud, siis ei oleks, nii ütelda, riigiaparaadil wõimalust olnud enam edasi töötada. Sest lihtsalt ei olnud wõimalus saada ametnikka ja weel pealegi paremaid jõudusid. Iga eelarwe alamkomisjoni töö oli koosseisude wõi etaade läbiwaatamine. Koosseisud olid Wabariigi Walitsuse poolt esitatud, oli esitatud ka üks tabel, kus oli näidatud ära kõik, kui palju kusagil ministeeriumis missuguseid ametnikka on. Kahjuks ei saanud seda tabelit mitte uue wastuwõetud eelarwe järele ümber töötada, sellepärast, et lihtsalt aega ei olnud. Aga ma pean tähendama, et see tabel ei ole mitte väga palju muutunud.

Kui meie need etaad läbi waatame,

mis Wabariigi Walitsuse poolt on esitatud, siis paistab silma väga suur ametnikkude arw. Ja ma tähendaks, just alamate ametnikkude arw, hakates 9., 10., 11. astmest. Imelik, kui sa räägid kellegi kõrgema ametnikuga tête à tête, siis kuuled, et wõiks palju vähema arwu ametnikkudega läbi saada ja selle töö ära teha. Kui sa aga sellesama ametnikuga istud roheline laua ääres komisjonis, siis ta raiub seal selle wastu, et ei ole mingit wõimalust ametnikkude arwu vähendada. Minewal aastal räägiti, et kuidas meie wõime ametnikkude arwu vähendada, sellepärast et meie ei saa oma kõrgematele ametnikkudele sellekohast palka maksta ja sellepärast ei wõi ka nende käest palju tööd nõuda. Nüüd on asi sellepoolest paranenud. Meie riigiametnikkude palgad ei ole küll mitte ei tea kui suured, aga meie oludes ei ole nemad ka mitte liiga madalad, nad on nii ütelda keskmised. Ja kui meie nüüd arwesse wõtame oma kõrgemate ametnikkude töö, siis ei seisa nende töö mitte ainult selles, et nad oma 7 tundi ära istuwad, waid nad peawad tihti palju rohkem tööd tegema. Kuna jälle nüüd üks osa ametnikka, ja just nimelt madalamad ametnikud on tunni- wõi päewatöölised. Nemad teewad tööd 7 tunni jooksul ja siis lähewad nemad ära, nii on see suuremas osas ametasutustes. Minule näib küll, et üks suurematest ülesannetest Wabariigi Walitsusele tulewikus on see, katsuda ametnikkude arwu vähendada ja katsuda wiia ka neid wäiksemaid ametnikka kõrgemate palgaastmete peale üle. Mina ei ole sugugi selle wastu, sest need palgad on wäikesed.

Iscenesest see töö on raske töö, igas ministeeriumis on see raske töö. Kõik wõiwad seda tunnistada, et kui ühtki ametnikku katsusid vähendada, siis tuli selle wastu meil kõiksugu wäiteid, niipalju, et ei tea, mis peale hakata. Siiski peab tunnistama, et mõned ametasutused on sellest enam-wähem aru saanud. Kogemused, mis teedeministeeriumi koosseisude läbiarutamisel saadud, näitawad, et teedeministeerium on üks kõige suurematest ministeeriumidest, mille ametnikkude arw teeb poole wabariigi ametnikkude arwust välja. Seal oli mereasjanduse peawalitsus, kes väga oma staati vähendanud ja kõigiti nii kombineerinud, et neid vähem oleks. Mina arwan, et see ei ole mitte parlamendi ega ministrite töö üksinda, waid ametasutuste eesotsas olewad

kõrgemad ametnikud peaksid sellest aru saama ja püüdma eelarwet vähendada. See on nii ütelda, üks koht, kus meie oma kulusid wõiksime vähendada. Meie palgaparagrahw on ju õige suur, tänawu-aastases eelarwes pole mitte vähem kui 2 miljardit 267 miljonit marka. Pealegi kui teie wõtate selle tabeli, mis Wabariigi Walitsuse poolt tänawu oli esitatud, siis on ühe ja sellesama astme ametnikka 1000, 1000, 1900 jne. Kui nüüd edasi minna meie eelarwe, nii ütelda, wõrdlemise juurde, siis paistab silma ühe suurema puudusena, mis ma meie eelarwes loen, see, et meil on väga suured erakorralised kulud. Ma ei waidle sisuliselt nende tarwiduste wastu, need on kõik väga head asjad, mis seal üles wõetud on, aga waadake, see on raske seisukord. Erakorralised kulud peaksid niisugused olema, mis saawad ka kaetud erakorralistest tuludest. Aga missugused on meie erakorralised sissetulekud? Kui meie tuude eelarwet vaatleme, siis näeme seal 44 miljonit marka riigi waranduse müügist ja see on kõik. Niisugune erakorraline sissetulek ei ole loomulik. Meie peame tegema erakorralisi kulusid, mis peaksid saama pikema ajaga kustutatud, meie peame neid kõik tegema jookswatest sissetulekutest ja kõiki oma õladel kandma. Siin tuleb nüüd nähtawale see, et riigil ei ole pikaajalist krediiti. See on meie eelarwe üks kõige suurematest ja sügawamatest puudustest. Meie peame kõik seda, mis tulewale põlwele kasu toob, omal kulul tegema jookswatest makstudest. See on üks meie kõige raskematest ülesannetest. Meie ei täida mitte ainult tulewiku ülesandeid, waid täidame ka minewiku ülesandeid. See on isenesest arusaadaw: meie oleme kultuurilisest teistest maha jäänud ja tahame neid nüüd väga ruttu kätte saada. See on loomulik sund. Meie katsume seda teha nende erakorraliste kuludega. Kas on meil lootus ligemal ajal riiklist krediiti, riiklist laenu saada? Kui wõimalikult erapooletult selle asja peale waadata, siis näeme, et sellel on suured raskused ees. Niisugust pikaajalist mõistlikku wäheseprotsendiga laenu on väga raske saada. Üheks suuremaks põhjuseks on meie geograafiline seisukoht: meie seisame nii ütelda wulkaani kaldal ja selle tõttu on meie riigi krediidiusaldus wäike. Teine põhjus on meie riigi noorus, meie peale waadatakse väljaspoolt kui laste peale. Meie oleme ju lapsekingades ja

ega keegi inimene lapsele väga suurt krediiti ei usalda. Üks põhjustest on ka weel see, et meie ei ole weel Wene rewolutsiooni mõju alt wabad. Meil on weel mõned küsimused, mida nii ütelda, Wene rewolutsiooni wõtete järele otsustatakse. Need küsimused annawad ennast ka väljaspoolt tunda. Ma ei ütle mitte, et see oleks ainukeseks põhjuseks, et meie pikaajalist laenu ei saa, aga üks osa neist põhjustest on ka see. Meil on praegu weel otsustamata tasu maa eest. Ka kapitalistlised riigid ei saa kuidagi sellest aru, et wõib maa ära wõtta ja küsimust lahtiseks jätta, kas selle eest tasu maksta wõi mitte. Meie ei saa sundida, et teised niiviisi mõtleks, kui meie. On ju arusaadaw, et enne, kui riik niisugust krediiti saab, peame katsuma wäliskapitaali nii ütelda eraettewõtetesse tõmmata. Meil ei ole põllumajanduslistes ette wõtetes ega ka kaubanduses mingisugust wäliskapitaali, ja kui on, siis õige wähesel määral. Sellepärast on loomulik, et riik niisugust pikaajalist laenu ei wõi loota liiategi wastuwõetawa protsendiga. Sellepärast peame sellega rehken-dama ja seda arwesse wõtma, et meie eelarwes üks nii ütelda suur miinus saab olema, et meie oma kulud kõik peame katma jookswatest sissetulekutest. See on meie põlwele suur raskus. Meil ei ole ka sisemist laenu, sest meie oleme kapitaaliwaesed ja ärge unustage mitte, et meie miljonid ei ole rohkem kui 6000 kuldrubla. Keda loetakse miljonääriks, ärge mõtelgu keegi teda rikkaks inimeseks. Kellel enne sõda 6000 kuldrubla oli, seda ei loetud kuigi rikkaks, seda teab iga eestlane. Siiski tuleb walitsusel selle üle mõelda. Ma tähendan ainult niisuguse wäärnähtuse peale, nagu riiklised kautsjonid on, kuidas wäärtpaberid välja lasta, mis näol ehk mil wiisil seda teha tuleb. Ennem anti riiklisi kautsjone wäärtpaberites, nüüd aga pankade garantiid süsteemi peale. Kui meie nüüd wõrdleme ja waatame neid tabelid, mis siia eelarwe juurde on lisatud, siis näeme esiteks, nagu ma tähendasin, et puudujääk kaunis suure summa välja teeb ja nimelt 570 miljonit, kuid siiski on sellel alal paranemist märgata. Kui meie wõrdleme eelmisi aastaid tänawuse aastaga, siis näeme, et 1921 a. oli defitsiit umbes 16% terwest eelarwest, minewal aastal 10,5%, ja tänawu aastal 8,7%, nõnda et sellel alal on paranemist märgata. Kui me wõtame teise tabeli, kus ära märgitud on,

kui suure osa eelarwest protsentuaalselt teewad wälja üksikud riigiasutuste krediidid, siis näeme, et mõned riigiasutused on wäga suure kaswawa tendentsiga. Wõtame näituseks Riigikogu, kus 1921 aastal eelarwe tegi 0,3% wälja, 1922 aastal 0,4% ja tänawu aasta — 0,8%. Riigivanem ja riigikantselei ei wõi siin mitte juurde arwatud saada, sest seal on uus asutus juurde tulnud. Riigikontroll — seal on enam-wähem ühetasane. Wähenevat tendentsi on märgata rahaministeeriumil, kus 1921 a. oli 9,7%, 1922 a. 8% ja tänawu aastal 6,3%. Suurt tõusmise tendentsi näitab haridusministeerium — 1921 a. 5,6%, 1922 a. 6,7% ja tänawu aasta 9,1%. Mis nüüd haridusministeeriumi tõuswa tendentsisse puhtub, siis peab ütleva, et õnnelik on see riik, kes hariduse peale suudab rohkem wälja anda, nii et selles mõttes on üldse paranemist märgata. Tõuswat tendentsi on märgata kohtuministeeriumis, kuna sõjaministeeriumil selle wastu langew tendents on — 1921 a. 27,4%, 1922 a. 27,2% ja 1923 a. 24,4%. Piirikaitse ülewõimimine ei ole weel tänawuse aasta eelarwe peale iseäralist mõju awaldanud. Piirikaitse on praegu weel sõjawäe käes, nii et meie praegu üleminekuaega üle elame. Tõuswat tendentsi on ka wälisministeeriumil märgata — 1921 a. oli 1%, minewal aastal 1,8% ja tänawu aasta 1,7%. — Kui meie nüüd läheme üksikute asutuste eelarwe arutamise juurde, siis, nagu ma juba tähendasin, on Riigikogu tänawune eelarwe wäga tõuswa tendentsiga. Tema tikub meil kalliks minema, kuna sellewastu tööd korralikult ei tehta. Ei saa ju mitte salata, et meie Riigikogu tööga koormatud on, sest seda, mis teised wanaad riigid kümnefe ja sadade aastate jooksul ära teewad, tuleb meil kahe kunni kolme aasta jooksul ära teha. Sellepärast on arusaadaw, et meil seaduseelnõusid tuleb kui wilma arutusele. Kõik nad on iseenesest rutulised ja sellepärast neid nii wäga põhjalikult läbi arutada ei saa, kuid siiski tuleb mõelda, kuidas seda tööd põhjalikumaks teha. Nagu juba kõne alguses tähendasin, oleks üheks paremuseks see, kui komisjonid saaks sellekohased asjatundlikud asjaajajad. Kellel on tezemist olnud suurema seaduseelnõu wäljatöötamisega, see teab, kui suur tähtsus on sellel, kui kõik materjaalid on ette walmistatud ja kui inimesed asja kursis on. Ei saa ju nõuda, et kui üks Riigikogu liige on mitme seaduse aruandjaks, et ta

siis isegi materjaalid ise kokku otsima peab. Meil on Riigikogu koosseisu hulka üles wõetud asjadewalitseja, kelle kohta öeldakse, et ta hea jurist olema peaks. Minu arwates ei oleks selle koha peale mitte tarwis head juristi, waid head administraatorit, sellewastu peaks aga komisjonides asjaajajad juristid olema. Igatähes ühte peab tunnistama ja ma pean weel kord alla kriipsutama, et Riigikogu kinub kalliks minema ja töö ei anna mitte seda tagajärge, ega ole nii põhjalik, kui meie seda näha soowiksime.

Järgmine asutus on meil riigikantselei. Selle asutuse eelarwes, kellel ka suurenemise tendents, on riigi statistika keskbiuroo. See on iseenesest wäga tarwiline asutus, sest meie nägime eelmisel aastal, et ilma statistiliste andmeteta on wäga raske töötada ja meie wõiksime soowida ainult ühte, et selle asutuse töö saaks rohkem süstematiseeritud, paremini korraldatud ja andmed rohkem kättesaadavaks tehtud. Kellel on tegemist olnud mõne riigimajanduslise küsimusega, see teab, kui puudulised meie statistika andmed on ja sel alal wõib ainult soowida, et see töö rohkem süstematiseeritud saaks. (W a h e l h ü ü d e d p a h e m a l t p o o l t : A g a r a h w a h ä ä l e t a m i s e k u l u d ?) Kui Riigikogule on õigus antud üht asja rahwahäälendamisele panna, siis ei saa ta ilma kuludeta läbi.

Kui meie vaatame järgmist eelarwet, see on riigikontrolli eelarwet, siis näeme, et ka see asutus meil kaunis kulukas on. Riigikontrolli wastu on palju räägitud, mina isiklikult arwan, et meie ilma kontrollita läbi ei saa ja peaks kaunis kõwa ning kindel kontroll olema. Mis puhtub riigikontrolli töösse, siis tuleb ka seal wäärnähtusi ette ja ma wõiksin sellest päris anekdoodilise juhtumise — mis ei ole mitte kusagilt kuulnud, waid mis komisjonis, kus mina liige olin ja ka teisi siinoliijaid liikmeks oli, ette toodi — jutustada: meil on Kadrioru park, mis praegu ehituspeawalitsuse all on, riigi oma. Sealt pargist on iga aasta heina niidetud, mis riigile sisse toonud on 700.000 marka aastas. Tänaawu aastal on selle heina eest ette nähtud ainult 350.000 marka. Ja mispärast? Kui ma ei eksi, siis tõstis wist härra Piiskar selle küsimuse üles, mispärast tänawu nii wähe on saadud. Wastati, et tänawu on see hein wälja antud poole peale. Küsimise peale, et mispärast see wälja antud poole peale on, kuna harilikult sooheinamaad pooleks

teha antakse, kuna heast, see on — õuealusest heinast peremees harilikult kaks-kolmandikku omale saab, wastati, et riigikontrolli ametnik on seda soowitanud. Ja kellele soowitanud? Härra Haberman'ile. Järelepärimise peale, kes see ametnik oli, selgus, et seda ametnikku enam teenistuses ei olegi. Härra Haberman wõib ju iseenesest väga hea arhiitekt olla, aga et ta nüüd kuigi palju heina oleks niitnud, seda ma küll ei usu. Kõige hullem terwes selles loos on see, et ametasutuse esitaja wõtab ühe ametniku soowitust kui Jumal teab missugust käsku. Waadake, minu arwates peaks selle asemel, et siin kontrolli süüdistada, õieti ametasutuse juhatajaid süüdistama, kes niiwiisi talitawad ja ei tea, mis otsustawad. Mitte kontroll ei wastuta, waid ametasutus wastutab selle eest, et iga kontrolli sõna ei pruugi käsuks pidada. Mitte kontroll pole süüdi, waid ametasutused ja nende juhatajad, kes sedawiisi asju otsustawad. Kui meie asju nii mitmest küljest waatame, siis näeme õige tihti, et meie ametasutused sagedasti ei tea, mis tuleb teha ja mille eest wastutada. Riigikontrolli ametnik on samane, kui iga teine ametnik ja ei seisa mitte kraadigi kõrgemal.

Seda wäikest juhtumist alla kriipsutades pean tähendama, et ei tule üksi riigikontrolli süüdistada, waid ka ametasutusi ja nende juhtisid, kes lasewad enestega, nii ütelda, mängida.

Teiseks, mis oleks soowitaw riigikontrolli kohta, ta peaks Wabariigi Walitsuse ja ministeriumide tähelpanu selle peale juhtima, kus on niisugune wananenud kord maksew. Ega meie ei saa kõike seda korda, mis oli Wene riigis maksew, edasi jätkata, sest meie peame katsuma igatpidi tööd lihustada, vähendada ja kõikipidi kokku hoida. Sellest siis ka tuleb, et kõrwalt waadates küsitakse, mispärast on niisugune keeruline aruande kord maksew. Minu arwates on riigikontroll Wabariigi Walitsuses alati olnud esitatud, tema ülesanne on see, et Wabariigi Walitsuse tähelpanu niisuguste wäärnähtuste peale juhtida. Weel oleks soowitaw see, mis meil alles hilja üles tõteti — see oli riigikontrolli aruanded. Väga kahju oleks, kui Riigikogu laiali läheb enne, kui tema ühtegi riigikontrolli aruannet saaks arutada. Igatahes riigikontrolli aruanded on väga suure tähtsusega, sest sel alal wõime meie orienteerida, kas meie hästi wõi halvasti oleme

talitanud. Meile lubati 1918 ja 1919 a. aruanded, ka see oleks hea. Aga minu arusaamise järele peaks need asjad nüüd nii wälja kujunema, et iga Riigikogu ühe oma eelarwest saaks aruande korras läbi waadata.

Edasi minnes rahaministeriumi eelarwe juurde, peab ütleva, et see on ministerium, mis walus igale kodanikule ja wõib olla ka igale ametasutusele. Sest rahaministerium on riigi kulude vähendaja ja riigi tulude suurendaja. See on ametlik ülesanne otsekohe ning sel alal wõib tema wastolusse sattuda kõikidega. Mis meie nüüd rahaministeriumi kolmeaastasele tegewusele wõime alla kriipsutada, on see, et ehk küll täiesti tasakaalu ei ole, on siiski defitsiit wäikene, ei ole uusi emissioone tarwis läinud, defitsiit on sisemiste laenude operatsioonide näol kaetud. Praegu on meil 2 emissiooni: need on riigikassa ja riigipank. Ma isiklikult nende wahel mingisugust wahet teha ei saa. Kord Riigikogus wõi komisjonis, kus see oli, awaldati soowi, et meil rahamärgid ühesuguseks muutuksid ja minule näib, et see ka päris tõsi on. Ja wõib olla, et ka tulewikus peaks meil emissioon ühes kohas koondatud saama. Selle üle tulewad õige tihti arwamised kuuldawale, et Wabariigi Walitsus olewat emissioonidega kitsi olnud. Seda wõiks küll tema teeneks panna, aga ei mitte tema wigadeks lugeda, et meie oleme jõudnud oma marka stabiliseerida, see on — oma majanduslikku elu stabiliseerida. Igaüks teab, kui suur tähtsus on marga stabiliseerimisel. Sel on ju lõpmata suur tähtsus, usun, et seda keegi meil ei eita. Mina tähendaksin weel selle peale, et kui meil tulewikus tuleks rasked majanduslised aastad, et ka siis tuleks kõige jõuga püüda marka hoida. Wõib ju juhtuda, et mõned ärid ehk selle juures äpardawad wõi pankrotti jääwad. Kui Eesti pank peaks mõni kümnekond miljonit weksli portfelist maha kustutama, ei tähendaks see midagi. Marga stabiilsus on väga tähtis majanduslise elu korraldamisel ja kuigi tulewad wäikesed kõikumised mõne protsendi wõrra, siis ei ole see iseenesest mitte ähwardaw ega hädaohtlik. Kui mark täiesti langewa tendentsi omandab, siis wõib see meie eelarwe ümber lükata, mis senni oleme jõudnud korda seada. Rahaministeriumi eelarwe arutamise juures on üks küsimine alati üles kerkinud, see küsimine on maksude määramine. Mina ei räägi maksude absoluut-

sest suurusel, sest see on härra Strandman'i asi, tema on aruandja tulude osas, kuid ma tahaks paar sõna ütelda maksude sissewõtmise korra kohta. See kord tekitab palju nurinat ja tulumaksu sissewõtmine oli raske, sest meil ei olnud keegi sellega harjunud. Meie olime harjunud endiste väikeste Wene maksudega ja nende sissenõudmine läks kodanikkudel ilma iseäralise waluta mööda. Meil on palju süüdistatud rahaministeeriumi ja maksuinspektorit, kuid erapooletult asja wõttes ei saa süüdistada ainult rahaministeeriumi ja maksuinspektorit. Meie demokraatlike korra juures on maksude määraja ikkagi kodanik, ehk kodanikkude esitajad — komiteed. Ühed ütlevad, et tulumaksu määramine mitte õiglane ei ole, sest ühesuguse sissetulekuga inimesed on mitmeti maksustatud. Peab tunnustama, et niisuguseid juhtumisi on olnud, kus kodanikud oma sissetulekud õieti sisse andnud, kuid maksukomiteed waatawad kodanikkude peale, nagu oleksid nad wale-tajad. See ei ole õige, sest on küllalt neid, kes oma tulud otsekoheselt üles annawad, kuid niisugune waade maksukomitee poolt ajab inimesed marru. Tuleb tähelepanu juhtida selle peale, et rahaministeeriumi poolt on ainult üks isik komitees, see on maksuinspektor, loomulikult peab tema katsuma maksu suurendada, kuid need, kes seda reguleerima peaks, see on — kodanikkude esitajad, ei tee seda mitte.

Teine tähtsam wäärnähtus ja raske küsimus rahaministeeriumi alal on ärimaksuseadus. See seadus on meil nii segamini ja ajast maha jäänud, et meie oludele sugugi ei wasta. Kui keegi seda uurima hakkab, siis wõib ta terwed traktaadid kirjutada ja seletada, kui absurdsed need maksud on. On esitatud üks, osaline ärimaksu seaduseelnõu, mis Riigikogu raha-asjanduse komisjonis kaunis kaua on seisnud ja milles meie ainult iseenmast süüdistada wõime. Minu arusaamise järele oleks kõige kiirem talituswiis see, kui Wabariigi Walitsus ärimaksu-seadust hakkaks ümber töötama, ja põhjaliku eel-nõuga esineks.

Kolmas walulaps on piiritusmonopool. Katsudes jälgida waidlusi, mis piiritusmonopooli arutamise juures olid, peab tähendama, et eelarwe-komisjonis arwamised kaunis tahku läksid. Kõigil oli selge, et keeluseadusega meie asja ei paranda, kuid ühed arwasid, et peab piirituse hinda madalamaks jätma, sest muidu

joowad mõned oma wiimased kopikad ära, teised selle wastu arwasid, et mida kallim piirituse hind ja mida vähem ta kättesaadaw, seda parem. Need kaks on nii suured küsimused, et meie neid siin ära ei otsusta. Need küsimused lööwad laineid kõiges ilmas, kuid kaugemale pole sealgi jõutud. Mis puhtub piiritusesse, siis oli see enne meie kodumaal suurem sissetulekuallikas. Praegu töötawad piirituswabrikud väga wäikene protsent sellest, mida nad wõiksid wälja töötada, kui nad täiesti töga koormatud oleksid. Teine küsimus seisab piirituse ekspordis. See on raske küsimus ja sellel alal peab igatahes katsuma kõike ära teha, mis võimalik. Siin on wiga selles esiteks, et meie tahame eksporteerimise juures seda wiimast penni kätte saada, mis wähegi võimalik. Sellega kaotame oma turud ja teised astuwad oma mõõdukate hindadega meile ette. Juba nüüd hakatakse meile wäljamaa piiritust salakaubana sisse tooma. (M. Martna (sd.): Oma piiritust weetakse salakaubana sisse.) On wõrast ka sisse toodud ja kui seda arwesse wõtta, siis peab konstateerima, et meie piirituse hinnad on natukene kõrgeks aetud. Selleks on mõjunud ka asjaolu, et meie piirituse müügi juures on asjast huwitatud riik, omawalitsused ja isegi karskuse keskkliit, kes õieti joomise wastu peaks olema ja töötama. Minule näib, et see suur wäärnähtus on, et piirituse müügi wastased selle müügist otsekohe huwitatud on ja kedagi enam wastu waidlemas ei ole. Minu arusaamise järele nõuab see asjaolu tõsis-t läbikaalumist, kas seda ei tuleks muuta.

Järgmine suurem küsimus on tollitariifide alal. See küsimus oli kaalumisel eelarwe-komisjonis. Need andmed, mis seal tollitariifide kohta esitatud, näitasid, et meie praegused tariifid ei ole wõrdlemisi kõrged, nad on madalamad kui weneaegsed tariifid, eriti tee, kohwi, riisi jne. pealt, mis wäljamaalt sisse weetakse. (M. Martna (sd.): Kas meie põllumajandus ei kannata nende kõrgete tariifide all?) Seda mina siin puudutada ei saa. Kannan ette ainult seda, mis komisjonis arutamisel oli.

Asi, mida weel puudutama pean, on meie tolli korraldus. Meil on uus tollimäärustik wälja töötatud. Olen mitu korda selles asjas sõna wõtnud, et Eesti kui teedepealne läbikäigu maa, peaks tolli wõrmaliteeti nii korraldama, et ta

reisijatele läbisõidu juures raskendawaid kitsendusi ei tee, wastasel korral muutuvad meilt läbisõitjad meie riigi wastasteks nende raskuste pärast, mis tolli wormaliteet sünnitab. Kui seda wõtta laiemal ulatusel, siis on sellel suur tähtsus.

Üks suurematest küsimustest on weel meie riigi wõlad. Nagu ma tähendasin, on meie riigi wõlad ja protsentide maksimine protsentuaalselt wähenenud. Igatahes meie oleme üks uutest riikidest, kes ühe osa oma wõlgadest on suutnud ära tasuda. Soomele oleme wõlad ära tasunud, samuti ka suurema osa Prantsusmaale, mis mõlemad lühikeseajalised olid. Sellel alal wõime meie üsna rahuloldawalt oma töö peale waadata.

Teine küsimus on muude olemasolewate wõlgade konwerteerimine, mis palju raskem on. Kas meie siin peame sammusid astuma wõi mitte, igatahes ripub riikide sõjaaegsete wõlgade küsimus alles õhus ja et meie peaks teiste ees minema, seda keegi meie käest nõuda ei saa. Meie wõime moraaliliselt rahul olla, kui meie teiste sabas läheme.

Üle minnes kaubandus-tööstusministeeriumi eelarwe juurde, tuleb kõige esiteks arutusele kaubabilans. Kahjuks peame tunnustama, et meie kaubabilans on passiivne. Mul on praegu tarwitada 11 kuu aruanded ja nendest on näha, et meile on sisse weetud 5 miljardi 92 miljoni eest. Kaubabilansi küsimus on meil üks tähtsamatest küsimustest. Meie maa ja rahwas tarwib väga palju produkte ja asju, mis peawad sisse toodud saama wäljamaalt. Kui meie siin endi keskel ümber vaatame, siis ei tea, kas on kümnekond inimesi, kellel on omakoetud riided seljas. Kõik meie joometeed, kohwi, kõik meie tarwitame soola, meie majandus tarwitab rauda, terast, kiwisütt jne. Meie põllumajandus tarwitab põllurammu nii, et kõike on väga palju tarwis ja meie ei saa ilma sisseweeta läbi. Minu käes on tabelid, kahjuks pole nad weel kusagil awaldatud, mis asju meie oleme kõige rohkem sisse wedanud. Paistawad silma mõned väga suured summad näituseks, riisi 12 miljoni eest, rukist terades — 53 miljoni eest. See on 1922 aasta 5 kuu eest. Nisujahu — 166 miljoni eest. (M. Martna (sd.): Kas nisu terades ka?) Ei, siin on ainult jahu, teri ei ole sisse toodud. Suhkrut — 201 miljoni eest, heeringaid — 20 miljoni eest, soola — 27 miljoni eest, teed — 6 miljoni eest, tu-

bakat — 41 miljoni eest, kakaod — 8 miljoni eest, kohwi — 1 miljoni 800 tuhande eest. (M. Martna (sd.): Kohwi nii wähe!) Jah, see on ainult 5 kuu jooksul. Siis on õige palju sisse toodud nahku, toored nahad — 7+6+4 miljoni eest, saapaid — 11 miljoni eest, seemneid — 11 miljoni eest, puumassi kuiwatatud — 33 miljoni eest, tselluloosi — 14 miljoni eest, sest meie paberiwabrikud tarwitawad rohkem tselluloosi, kui meie oma wabrikud seda annawad. Kirjutuspaberit — 2 miljoni eest ja siin on väga suure summa ära tarwitanud riigiasutused, wist mitu ja mitu head wagunit. Meie oma wabrikud ei tee paremat kirjutuspaberit, waid ainult rotatsiooni paberit. Siis on weel sisse toodud katusepappi — 4 miljoni eest, raamatuid 5½ miljoni eest, lambawillu 20 miljoni eest, puuwilla — 79 miljoni eest, igasuguseid niitiseid — 15 miljoni eest, willast riidet — 67 miljoni eest, puuwillast riidet — 170 miljoni eest, riideid ja pesu — 12 miljoni eest, rauda — 2+5+17 miljoni eest, raudplekki — 19 miljoni eest, malmi — 2 miljoni eest. Sellest näeme, et meil väga suured on tarwidused selle järele, mida meie peame wäljast sisse wedama. (M. Martna (sd.): Kas siidi ei ole sisse toodud?) Siidi on wist küll, aga wäikene arw, igatahes mulle ei paistnud silma. Siis on weel mõned arwud, näituseks plekknõusid — 19 miljoni eest, käsitööriistu — 11 miljoni eest, masinaid — 276 miljoni eest, süsi ja õlisid — 261 miljoni eest, keemia tooresaineid ja wärwisid — 108 miljoni eest. Need on kõik hiigla summad, mis on sisse tulnud. Kui meil niipalju on tarwis sisse tuua, millega saame meie seda kompenpeerida. See on üks raskem küsimus, mis meie wõime wälja wiia, mida meie kõige rohkem produtseerime, kas meie saame oma tööstusaineid wälja wiia. Ei ole wist väga suurt lootust selleks, sest meie tööstus ei ole weel kaugele edenenu. Tooresaineid on wähe, peale piirituse ja kartulijahu ja paberi ei ole wist midagi wälja wedada. Mul on praegu siin andmeid, mis on väga huwitawad praeguse eelarwe arutamise juures. Wälja on weetud — kaer ja oder 88.000.000 (M. Martna (sd.): Missugune oder?) Söögikaer ja ka seemnekaer. Terawili 44.000.000.—, rukis 10.000.000 ja nüüd tuleb kõige suurem meie wäljaweo summa — on kartulid 69.000.000.—, kartulijahu 29.000.000, sealiha 28.000.000, wõi — 7.700.000, lina-

seemet — 11.000.000.— (W a h e l h ü e p a h e m a l t p o o l t: M i s a j a s t n e e d a n d m e d o n ?) Need on 5 kuu andmed 1922 a. Mul ei ole kahjuks teisi andmeid. Kuuse- ja männilaudu 94.000.000, wineer-plated ja muud tislari tööd — 69.000.000, puuwillakangaid 120.000.000, rotatsioonipaberit 47.000.000.—, lina — 71.000.000, tsementi — 4.000.000.—, tule-tikkusid 2.000.000.

Need on suuremad arwud, mis minule silma paistsid ja need on andmed, mida meie sisseweo bilansile wastu wõime panna.

Ühelt poolt on kõneldud, et toiduainete wäljawedu wäga suur olla ja üks suuremast ekspordist on mets ja järgmine on lina, kuid lina produktsioon on ka piiratud ja mida meie kõige rohkem wälja wõiksime wiia, on puuwillariie. Rotatsioonipaberit weame ka wälja, kuid toome selle asemele tselluloosi ja muid keemilisi aineid, nii et see mitte meie puhast wabrikut saadus ei ole. Suuremaid lootusi wäljaweo peale wõime siis ainult lina, põllusaaduste ja metsade peale panna, kuid metsa üle 800 tiinu meie maha raiuda ei wõi, sest teda läheb omalgi tarwis asunikudele wäljajagamiseks. Nõnda oleks kõige suuremad wõimalused meie kaubabilansi suurendada põllusaadused. Meilt saawad sead wälja wiidud ja wäljamaal ümber töötatud ja neist saab I järgu ekspordikaup. Meilt aga saadetakse neid wälja III järgu sordina, sest et meil puuduwad korralikud külmetusasutused.

Tulewane walitsus peaks selle heaks töötama, et põllusaadusi tõsta ja ja ka sellega ühes kaubandus wäljawebilansi tõsta. Kordan weel korra, et meie kaubandusbilansi tasakaalu wiia on tähtis põllumajandustooteid tõsta, muidu jääme passiivseks. Minewal aastal oli meil transiidi poolest soodne, et meil palju kaupa wäljamaalt sisse tuli ja siit edasi Wenemaale eksporteeriti, aga tänawu on ekspordi wõrdlemisi wähe ja Wenemaa ostujõud on langemas. Kaup läheb salakaubana sinna ja piiriäärased elanikud on need, kes seda ostawad, nende ostujõud aga ei tõuse, waid langeb, nii et sel ajal ei saa meie paranemise peale loota ja peame sellepärast tõsiselt oma kaubabilansi peale vaatama.

Mis puutub üldse tööstusesse, siis peab siin asja nii korraldama, et ta ennast ära tasuks ja mõndagi weel eksporteerimiseks üle jääks. Üks asi, mis selles asjas ras-

kust teeb, on liikuma kapitaali puudus ja teine on see, et meie sisseseeded on kõik wananenud ja nende ajakohaselt ümber-tegemiseks puudub kapitaal. On aga weel teised põhjused, mille peale peab kaunis tõsiselt vaatama, ja üks nendest on tehniliste jõudude puudus. Siin tõuseb politehniki wõi tehnikumi wäljaarendamise küsimus üles, et paremaid tehnilisi jõude saades wõimalik oleks meie tööstust järk-järgult tõsta. Teine küsimus, mis ka tehnilistesse jõududesse puutub, on meistrite küsimus. Selle lahendamise alal ei ole meil senni midagi ära tehtud. Meie koolid on kõik üldhariduslised, kutsekoole on aga õige wähe, sellepärast peame tõsiselt tähelepanu juhtima tehnikakoolide asutamise ja sisseseedmise peale. See on just meie praeguse koolide-süsteemi nõrk külge, et meil kutsekoolisid lõpmata wähe on ja nende puudus annab ennast tööstuses terawalt tunda. Meil on kwalifitseeritud tööliste-arwu tõsta waja, sest neist on suur puudus. Meie tööliste palgaseadus ei ole just mitte õnnelik, tema järele on wabrikul wäga kahjulik õpilasi pidada ja selle tõttu neid ka wabrikutes peaaegu ei peeta; selle tagajärjel puuduwad aga meil õppinud töölisel.

Kui weel tagasi waadata eelarwe arutamise peale, siis oli seal üks asi, mis palju juttusid üles tõstis, nimelt riigiwaranduste osakond, mis kaubandus-tööstus-ministeeriumi alla käib, ja peale selle tootlusministeeriumi likwideerimise komisjon. Mis puutub riigiwaranduste osakonda, siis peab ütlema, et ta mitte ilma asjata pole töötanud: ta on hulga riigi warandust realiseerinud, mis muidu oleks ilma mingisuguse tuluta seisnud. Iga-aastases eelarwes leiame meie teatawa tulusumma riigiwarandustest ja ka tänawuaastases eelarwes on wastaw sissetulek 44 miljoni peale määratud. Siis süüdistati eelarwe-komisjonis ka weel tootlusministeeriumi likwideerimise komisjoni, et see oleks pidanud ammugi oma töö juba lõpetama. Walitsuse esitaja tähendas, et tänawu aastal see asi lõpetatakse ja, wõib olla, ehk jääb ainult weel arwete kokkuwõtmine natukene edasi. Muidugi, igal kodanikul oleks soowitaw, et kui asutus on surnud, siis tema peale enam kulusid teha ei tuleks. Kuid kahjuks ei wõi asutust mitte päewa pealt lõpetada, seal tuleb ikkagi tagant-järele asju õiendada, rewideerida, ehk wõib olla, on seal kuritarwitusi ette tulnud jne. Aga siiski peab

tähendama, et toitusministeeriumi likvideerimine on tõesti liiga pikale weninud.

Suurem ja tähtsam küsimus, mille juures ka igal aastal väga palju on waieldud, on haridusministeeriumi eelarwe. Minu arusaamise järele wõime uhkusega ütelda, et meie siiski oma wäikeste tuluallikate juures oleme jõudnud aast-aastalt haridusministeeriumi eelarwet protsentuaalselt tõsta: 1921 aastal oli ta 5,6%, minewal aastal 6,7% ja tänawu — 9,1% terwest eelarwest. See nähtus iseenesest on väga rõõmustaw, aga kui põhjalikumalt selle asja peale waadata, siis peab tähendama, nagu ma paar minutit tagasi wist juba tähendasingi, et üks suurem puudus meie haridusministeeriumi tegewusalal on see, et terve meie koolide süsteem on üldharidusline, kuna kutsekoole üsna wähe on. Hariliku kodaniku tõekspidamise järele peaks just kutsekoole rohkem olema ja wõimalikult wähem üldhariduslisi koole. Haridusministeeriumi eelarwe leiab Riigikogus alati kõige rohkem kaitsjaid. Peab ütleva, et õpetajaskond, kes iseenesest paremini organiseeritud on, kui teised riigiametnikud, mõistab mitte ainult oma huwisid waid ka hariduse huwisid kaitsta. Selle tõttu ei ole haridusministeeriumi eelarwet ühelgi aastal wähendatud, waid igal aastal on sinna summased juurde tulnud, samuti ka tänawu. Need kaks summat, nagu ma tähendasin, tulid küll juhuslikult juurde, nimelt majaostmine ja ehitamine. Kui nüüd waadata hariduse ja kultuuri töö peale, siis peab ütleva, et on raske ülesanne, kui keegi hakkab tähendama, et seda ei ole tarwis teha. Meie oleme kõik selle aja üle elanud, kus meie kõik püüdsime hariduse poole, kuid ühte peab ütleva, meie oleme siin nüüd — noh natuke liig närwilikud. On ju olemas väga palju häid kultuuri asju, kuid meie ei jõua neid ometi nii ruttu kätte saada. Üks wäärnähtus on igatahes haridusministeeriumi eelarwes: teie näete lõpmata suure hulga toetussumme. Ka niisugused asutused, mis enne seltskonna üles pidada olid, nõuawad nüüd toetussumme. Seltskonna enese tegewus on natuke atrofeeritud. Seltskondlised asutused panewad otsekohe oma eelarwesse riiklisi toetussumme ülesse, ilma, et sellekohane luba antud oleks. See wäärnähtus paistab tänawuaastase eelarwe juures küll eriti silma. Ma ei mäleta, kas härra Martna, wõi keegi teine, palus, et saaks kokku seatud nende toetussummade nimekirjad. Need

on nüüd tehtud, ja kui neid nüüd waadata, siis näeme, et toetussajate hulgas on asutusi, mis oma iseloomu poolest küll otsekohe seltskonna, kodanikkude ülewal pidada on, mitte aga riigi toetussummadega elutseda ei tohiks. Mina ei taha haridusministeeriumi eelarwe juures pike-malt peatada, mina ei ole sel alal eriteadlane. Selle eelarwe üle saab wist weel palju räägitud. Ma tahaksin ainult ühte alla kriipsutada, et tänawuaastases eelarwes on haridusministeeriumi kulud küll wõrdlemisi suure summa wõrra kaswanud.

Järgmine ministeerium oleks kohtuministeerium. Jällegi pean ütleva, et mina siin eriteadlane ei ole. See on üks nendest ministeeriumidest, kus eelarwet ei ole wähendatud, waid kus oli suurendamise tendents. Ärge pange nüüd pahaks, aga minul paistab küll kõrwalt waadates, et siin adwokaadid tahtsid kohtule natukene silmi teha, suurendades eelarwet isegi seal, kus walitsus seda ei nõudnud. Weel kord, mina ei ole eriteadlane, kuid ühte ma tahan alla kriipsutada. On olemas rahwamajanduse teooria, et kohus ja üldse õiguse mõistmine peab üles peetud saama nendest tuludest, mis kohtude ja tempelmaksude näol sisse tulewad. Raske on ütelda, mina seda küll ei tea, kas meie tempelmaksud on suured wõi mitte. Igatahes meil seda tasakaalu ei ole. Nagu praegusest eelarwest näete, on kohtuministeeriumi kulud 274.000.000, tulud aga kõikidest tempelmaksudest 194.000.000 mk. Seda küsimust on meil puudutatud, aga tõsiselt ei ole seda mitte wõetud, kas asjatundjad arwawad, et meil tempelmaksusid ja mitte üksi tempelmaksusid, waid ka kohtumaksusid wõiks tõsta, wõi mitte. Ma ütlen, ma ei ole eriteadlane, kuid arwan, et seda tuleks küsida juristide käest. (W a h e l h ü ü d e d.) No waadake, siin on kaks juristi koos ja kohe nad waidlewad üksteisega.

Üle minnes siseministeeriumi eelarwe juurde, pean tähendama, et eelarwe-kommisjonides ja ülepea Riigikogus räägiti väga palju politsei rohkusest ja politsei kuludest ja näidati, et mõnes kohas wõiks ühendada wälispolitseid kriminaalpolitseiga. Mul näib ka, et siin on wõimalus kulusid wähendada. Igatahes ühe maakonna esitajad, nimelt Saaremaa, töid wist kõik ühel häälel ette, et neil politseid on liig palju. Mina arwan, et siis, kui juba maakonna esitajad ütlevad, et politseid liig palju on ja seda wähendada wõiks,

siis peaks keskasutus seda ka tegema. Mis seal Saaremaal ikka võib juhtuda, kõik tunnendad ju seal üksteist. Mis suudawad seal kümnekond kriminaalpolitsei ametnikku ikkagi ära teha. Seda küsimust wõeti õige terawalt. Mis nüüd puutub politseisse ja tema tegewusse, siis selle üle saawad rääkima härrad pahempoolsed, see on nende eriala. (N a e r.) Nõnda, et mina seda kritiseerima ei hakka. Igatahes nendest läbirääkimistest, mis eelarwe-komisjonis olid, paistab minule küll, et politseialal on wõimalus kokkuhoidmisi teha. Siis on weel üks küsimus siin, see on piiriwalwe ülewiimine sise-ministeeriumi alla. Ka sellel alal on kaks arwamist. Mina olen alati toonitanud, et mida rutem sõjawägi saab piiriwalwest wabastatud, seda parem. Sõjawägi ei ole mitte korralik piiriwalwe, see ei ole tema ülesanne, piiriwalwe peab politseilik olema. Nüüd arwatakse, et politseilik piiriwalwe saab kulukam olema kui sõjawälik. Mina isiklikult ei taha seda mitte hästi uskuda, waid arwan, et ta tuleb nüüsam palju maksma. Sõjawäe korralduse ja väljaõpetuse alal on suur samm aga sellega edasi jõutud ja kui ta täiesti ära läheb, siis on sõjawäel palju kergem oma õppusi teha kui enne.

Siis weel, mis väga suurt kriitikat välja kutsus, need olid siseministeeriumi korraldused teetegemise alal. Räägiti päris anekdootisid, et seal, kus enne on kaunis kõwa tee olnud, ja kus nüüd sise-ministeeriumi korralduse järele tee on kuhja aetud, olla päris wõimatu sõita. Seal aga, kus tee tegemata, olla ta päris hea. Seda nüüd rääkisid inimesed, kes ise neid teesid mööda olid sõitnud ja üldse tunnistati, et see siseministeeriumi korraldus mitte õnnestanud ei ole.

Üle minnes sõjaministeeriumi eelarwe juurde, pean kõige enne alla kriipsutama, et ta on tänawu aastal sama suur, kui ta oli minewal aastal. Korraline eelarwe on küll vähem, aga erakorraline ei ole mitte wähenenud. Protsentuaalselt, nagu ma siin ette lugesin, on ta küll wähenenud kunni 24½ protsenti.

Mis nüüd puutub sõjaministeeriumi kulude wähenemisesse, siis on see üks kõige raskem probleem. Eelarwe-komisjonis kriipsutati ka alla, et seda eelarwe korras teha ei saa. See töö ripub ära terve riigi seisukorrast ja kõige rohkem ripub nüüd ära wälisministeeriumi informatsioonist. Kui meie wälispoliitika ja tema juhid ütlewad, et meie wõime

oma riigikaitset wähenendada, siis tuleb muidugi seda wähenemist läbi wiia walitsuse korraldusel. Sest kui seda hakata eelarwe korras tegema, siis lõhub see süsteemi ära. Seda tuleb teha põhjalikult ja ka terwet sõjawäge põhjalikult wähenendada.

Igatahes tahaks loota, et ligemas tulewikus meie ümbruses poliitiline seisukord mitte ärewamaks ei lähe, waid et ta rahulikumaks jääb, ja et meil siis ka wõimalus oleks sõjawäe eelarwet wähenendada.

Mis puutub praegusesse sõjawäe tegewusesse, siis wõiks ühte alla kriipsutada, et õppuse alal on nüüd intensiivselt tööd tehtud ja tehakse tööd iseäranis ohwitseride väljaõpetamisel. Igaüks teab, et terve rahuaegne sõjawäe tegewus on õppus, ettewalmistamine sõjaks. Kui on hästi ettewalmistatud materjaal sõjaks, siis on hea sõida, kui see materjaal on halwasti ette walmistatud, siis pole midagi teha. Sellel alal on meil aga nüüd väga suured edusammud näha.

Teisest küljest aga, mis silma paistab, on see, et meie tehniliselt oleme maha jäänud. Noh, siin võib ainult seda ütelda, et meil raha ei ole. Kuid siiski peab alla kriipsutama, et meie maha oleme jäänud, sest tulewane sõda nõuab lõpmata palju just tehnikat.

Üle minnes põllutöoministeeriumi eelarwe juurde, peab ka alla kriipsutama, et selle eelarwel on tõusmise tendents, aastata-aastalt läheb ta ikka suuremaks. Ühest küljest on see arusaadaw, sest kaubabilansi arutamise juures mina juba kriipsutasin seda alla, et meie põllumajandus on kõige tähtsam meie rahwamajanduse osa. Ja selle tõttu peab tema arendamise peale ka kõige suuremat rõhku panema.

Agaga peale selle peab arwesse wõtma, et põllutöoministeerium wiib praegu läbi maareformi, mis iseenesest riigile väga suuri kulusid teeb. Maareform — igatahes, ei ole ju neid absoluutseid statistilisi andmeid, — aga mulle siiski näitab, et ta ennast kaugeltki praegu ära ei tasu.

Meil on ka weel üks isesugune nähtus ilmsiks tulnud, see on, et asunikude peale waadatakse liiga sentimentaalselt. Kõik püüawad nende asunikude hingesid, küll pahempoolsed, küll keskparteid, küll, võib olla, ka parempoolsed. Aga minule näib, et sellega ei saa weel midagi kätte. Kui teie tahate, et asunikust saaks majandusliselt tugew põllumees, siis on kõige enne

tarwis teda asetada tema oma maa peale, niikaua aga, kui tema rentnik on, olgu tema mis tahes rendi näol, seda sunnitud tasuma, nii kaua temast asja ei saa. Esi-mene halb tingimine on läbi wiia kaks ülesannet: esiteks et tema maa omandu-seks saaks ja teiseks — et temale wõi-maldada hooneid ehitada ja selleks pika-ajalist laenu temale wõimaldada. See on üks raskematest ülesannetest, mis meie Wabariigi Walitsusel ja eriti just põllu-töoministeeriumil ees seisab. Mina põllu-töoministeeriumi eelarwe juures pikemalt ei peata, sest arwan, et selle juures paljud saawad weel rääkima.

Ma lähen üle ühe teise suure ministeeriumi, see on teedeministeeriumi eelarwe juurde. Ma tähendaksin siin ühte nimelt, et teedeministeeriumi alal oleme tihti kuulnud, et mõned suured riigi ettevõtted nagu raudtee, töötawad juba kasuga ja kui teie waatate neid eelarweid, siis wõite ka ehk niisugusele eksiarwamisele tulla. Faktiliselt on asi aga teisiti. Need suured riigi ettevõtted, nagu riigi raudtee, ei tasu ennast mitte ära ja ei tööta weel mitte kasuga. Ümberpöörduvalt, nemad ei kata endi kulusid kinni. Küll on wäiksem korraliste kulude eelarwe tulude eelarwest, kuid faktiliselt on ka erakorraline eelarwe olemas. Raudtee erakorraliseks eelarweks wõiks ainult seda tunnistada, kui meil tuleks mõnikümmend kilomeetrit raudteed juurde, kuna aga meil ei tule teda mitte juurde, waid ainult seame teda korda ja parandame ning remonteerime, sest tema peab ennast ajakohaselt korras hoidma. Meil on erakorralises eelarwes aga suured summad selle jaoks arwesse wõetud ja sellest näeme, kui selle peale lahtiste silmadega waatame, et raudtee ennast ära ei tasu. Ma ei tahaks mitte ütelda, et ma selles arwamise olen, et ta ennast otsekohe ära tasuks, sest tema puhaskasu peab olema kaudne, aga mitte otsekohene kasu, kuid minule küll näib, et raudteele tuleb juurde maksta.

Teine niisamasugune lugu on postitelegraafi-telefoni kuludega, kus ka korralised kulud on suuremad, kui sissetulekud ja ka see ei ole loomulik. Siis oli teedeministeeriumi alal weel väga suuri waid-lusi, mida tõstis ülesse maanteede walitsus ja eelarwe-komisjon tõmbas eelarwest tema krediitid maha, sest leiti, et see asutus on absoluut korratu, sellekohta räägiti mitmesuguseid anekdoote ja seda kõike arwesse wõttes, mis seal oli, peab tunnistama, et suurem osa sellest oli õige.

See asutus oli senni ajani üks kõige korratum ja jõuetum ja kui komisjonis eelarwet arutati, siis tulid seal niisugused wäärnähtused wälja, et näituseks ühe wäikese silla ehitamiseks, mille peale krediiti ei ole, ostetakse suur maja tööliste elumajaks ja remonteeritakse seda kõrtsiks wälja rentimiseks. Kas see maanteede walitsuse ülesanne on wõi mitte, seda otsustagu igaüks ise, kuid igatahes täna-wuaastase eelarwe korras pandi sellele rist peale. (M. Martna (sd.): Kelle kätte see kõrts jäi siis?) Maanteede walitsuse kätte. Nüüd on siis selle walitsuse tegewusele piir pandud ja esitakse ainult likwideerimise eelarwe, kuna erakorraliste kulude peale määratud 59 miljonit saab üle antud maakondade walitsustele selle järele, missuguses maakonnas on need tööd ette nähtud ning loodetakse, et siis see asi paremaks läheb. (Wahel hüüe paremalt poolt: Kas siis on asi korras?) Igatahes seda wõib nüüd küll ütelda, et halwemini, kui seal on tehtud, on raske talitada.

Siis tuli teedeministeeriumile juurde weel üks tähtis peawalitsus, mille kohta lärm on löödud. See on küll wulgaarselt öeldud. See on ehituspeawalitsus. See ei ole isene sest mitte väga suur, aga tema töö on olnud senni ajani nii väga juhuslik. Seda wõiwad jutustada meile need härrad, kes on riigikoguhuone juures tegewad olnud ja ka teistel aladel on see väga silmapaistew olnud. Nüüd arwatakse, et ehituspeawalitsus jääb kõrgemaks ehituse kontrolli järelewalwe asutuseks, nimelt kus saawad kawad wälja ja läbi töötatud. Nüüd on kõik ehitusalal olewad asutused koondatud teedeministeeriumi alla, seal on asutatud sellekohane tehniline komitee, kes niisugused küsimused läbi arutab ning loodame, et sellega asi paraneb. Siis on teedeministeeriumil weel suur asutus, nimelt mereasjanduse peawalitsus, mille kohta mina tahaksin tähendada ja alla kriipsutada, et meil räägitakse palju transiidist. Sellesama mereasjanduse peawalitsuse eelarwe juures pean tähendama, et meie seal juurde maksame ja et meie sadamad endid mitte ära ei tasu. Mis puutub meie transiidisse, siis pean ütleva, et ta ennast waewalt ära tasub ja et meie teda siiamani liig suureks puhunud oleme. Et oma eelarwet tasakaalu wiia, ei tohi meie mitte loota wäliste momentide peale, waid peame ennast täiesti sisemise produktiooni, oma põllumajanduse peale toetama. Kui on

transiiti, on väga hea. Kui ei ole, peame ka ilma läbi saada oskama. Sadamate walitsuse eelarwe näitab, et meie sinna väga suure summa juurde maksuma peame.

Mis puutub välisministeeriumi eelarwesse, siis ei hakka ma välispoliitikat arutama, waid tähendan ainult, et eelarwe-komisjon selle ministeeriumi eelarwe sõna lausumata wastu wõttis. Arwesse wõttes seda, mis 3 aasta jooksul nii mitu korda on toonitunud, kriipsutaksin alla paari sõnaga, et oleks soowitaw, et välisministeeriumi sisemine kord saaks sel aastal rohkem organiseeritud, rohkem korraldatud. Sellest on siin väga palju räägitud ja kordama hakata enam ei maksa, kuid see on wist siiski üldine soow. (M. Martna (sd.): See on välisministeeriumi juures kõige vähem tähtis.) Aga sellest on kõige rohkem räägitud.

Meie välispoliitikas on kõige tähtsam meie wahekorid ida naabriga. Seal seisab meie välisministeeriumi kõige tähtsam tööpõld. Seal peab ta wahi peal olema ja seal on ta kõige tähtsam wahipost. Ühes sellega ei tohi ka ära unustada Lääne-Euroopa poliitilist seisukorda, ning liidu loomist lähemate naabritega. Nüüd on weel üle wiidud välisministeeriumi alla ka kaubalepingute sõlmimine. Kõik eksperdid on sinna koondatud ja üks suurem välisministeeriumi ülesanne on kaubalepingute sõlmimine meie ida naabriga. Kordan weel, et läbikäimine selle naabriga on ja saab ka edaspidi olema ja keegi seda wist takistada ei saa. Et seda wahekorid reguleerida, ning loomulikumale alusele wiia on meil tarwis teha kaubalepinguid. Ei saa ju ütelda, et see üksi meie walitsusest ära ripuks, waid see oleb ära ka väga palju naabrist. Meie peame aga tunnistama, et meile seda wahekorid väga tarwis on.

Üle minnes töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe juurde pean tähendama, et wist kõigile on selgeks saanud, et töö-hoolekandeministeerium meil väga tarwiline asutus on. Omal ajal kaheldi selle juures, ning arwati, et ilma selle asutusega läbi saab ja et see ministeerium on üks nõndanimetatud ersatsministeerium. Mulle näis juba seekord, et ilma selle asutusega läbi ei saa, waid tema peab peale hoolekande ja terwishoiu olema ka wahemeheks tööandja ja töölise wahel. Ühelt poolt süüdistawad pahempoolsed, et töö-

hoolekandeministeerium ei kaitse küllalt tööliste huwisid. Niisamuti wõiksin mina ette tuua, et ta küllalt ei kaitse tööandjate huwisid. See ei tähenda weel sugugi; et seda ministeeriumi weel tarwis ei ole. Üks asi, mis töö-hoolekandeministeeriumi eelarwe arutamise juures ebanormaalne näib olewat ja mida kõik need sagedased töölisorganisatsioonide wäljatõstmised tõendawad, näituseks „Walwaja“ lugu, on see, et meie töölistel weel mitte sellekohast kodu pole ja seda tuleb väga tõsiselt arwesse wõtta. Ühel koosolekul tähendas wist lugupeetud Riigikogu liige härra Martna, et töölistemaju ja -kodu ei saa ehitada riigi kulul. Mina arwan aga, et selles küsimuses neid töö-hoolekandeministeerium aidata saab. Igatahes loomulik see mitte ei ole, et töölistel senni õiget kodu pole ja mitte üksi töölistel, waid ka tööandjal on parem tegemist teha organiseeritud töölistega, kui organiseerimata massiga; arwatakse, et mida vähem nad organiseeritud on, seda parem. Mina isiklikult ei ole mitte selles arwamises. Mina arwan, et kõige parem oleks siis, kui kõik on organiseeritud. Meie oleme väga palju rääkinud, et on tarwis kaubandus-tööstuskoda, põllutöökoda. Mina ütlen, et on tarwis ka töölistekoda. Mida tugewamini neid organiseeritakse, seda kergem on organiseerida ka nende ja riigi wahekorid ja ühes sellega ka riigi rahwamajandust.

Läbi arutades eelarwet üksikute ministeeriumide kaupa, waatame järele, kuidas on siis wõimalik neid kulusid katta. Esiteks mina tähendasin juba, et meil on eelarwe defitsiit 577 miljonit. Kuidas meie katame selle ära, kas selle katmine ei tee raskusi? Mina arwan ja wõin üsna julgesti ütelda, et kui nüüd tulud ja kulud on õieti kalkuleeritud, siis selle defitsiiti katmine iseäralisi suuri raskusi ei tee. Esiteks on sisse kalkuleeritud ka wõlaprotsendid, mida meie Ameerika laenu eest tasuma peame, mida meie aga wõime weel mitte maksta, sest, ma ütlen weel kord, terve Euroopa ei suuda seda praegustes oludes tasuda, siis ei pruugi meie siin kõige ees minna. Kas meie wäikene Eesti peaks kõige ees sõudma? Õnneks ei ole keegi seda ka nõudnud. Sellega saab üks pool defitsiiti kaetud. Teine osa kaetakse krediit-operatsioonidest kautsjonidega, mida wõrdlemisi suurel hulgal riigikassa käes kasutada on. Need on nimelt kautsjonide summad, mis mitmesuguste ettevõtete eest walitsuse käes on. Ei ole ka karta, et nende kautsjonide summa wähe-

malt lähemal ajal wäheneks. Nii näeme, et selle defitsiiti katmine iseäralisi raskusi ei tee. Küll aga tekiwad nüüd teised küsimused üles, nimelt: kas meie saame need tulud kätte, mis on eelarwesse üles wõetud. Need ripuwad wäga palju ära teistest asjadest. Üks suurem faktor on lõikus, nimelt kuidas saab käesolewa aasta lõikus olema. Minew aasta oli ju wõrdlemisi raske põllumajandusele. Kui meie sellest üle saime, siis wõime loota, et tänawu aasta, kui lõikus wähegi korda läheb, kui ta mitte katastroofiline ei ole, siis saame ka sellest üle. Siis on weel teised küsimused, mis üles tõusewad. Sellesarnane on transiit. On ju wist selge, et transiit sel põhjusel wäheneb, et Wenemaa nii palju ei osta, kui enne, sel lihtsal põhjusel, et ta waesemaks on jäänud. See muidugi mõjub transiidi peale, aga, nagu mina juba tähendasin, see transiit õnneks ei mängi mitte nii suurt osa ja sellepärast wõime kaunis rahuliselt waadata. Natukene ehk raskem on see küsimus, nagu ma tähendasin, et palju meie maale sissetoodud kaupa on, mis meie tolliwalitsusest läbi käis ja läks uuesti wälja mitte transiidi näol, aga lihtsalt siit wäljaweetawa kaubana meie piiriäärsetesse maadesse. Seal on wist ka tänawu aasta, nagu ma juba kord tähendasin, ostujõud wähemaks jäänud. Siis on weel üks kaunis raske lõök, mis meie maal oli. See oli Saksa marga kursi langemine. Need, kellel olid meie maal ühel ehk teisel wiisil Saksa kapitaalid, on nendest lihtsalt sel teel ilma jäänud, et see nulli peale on langenud. See, wõib olla, annab ennast siiski tunda. Aga kõike kokku wõttes, mina kriipsutasin alla, et kas seda eelarwet saab täita wõi mitte. Mina tähendan weel, kui lõikus põllumajanduses sel aastal ei äparda ja kui lõikusid ka keskmine saab olema, siis wist küll kartust ei saa olla, et see eelarwe saab niiviisi täidetud, nagu tema on ette nähtud. Igatahes eelarwed, mis meie oleme juba praeguse parlamendi olemasolemise ajal wastu wõtnud, on näidanud, et siiski meie tulud ja kulud on kalkuleeritud wõrdlemisi õigelt, eksitusi ei ole tehtud. Ei ole tulusid suuremas summas üles wõetud, kui neid sisse on tulnud ja ka kulusid ei ole walitsuse asutuste poolt katsutud ette küsida. Wäikesed ülejäägid on muidugi olnud, aga niisugused ülejäägid on ka wanades riikides. Nüüd üldises kokkuwõttes, misugused on meie eelarwe nõrgad küljed, peab ütleva, et kõige nõrgem küljematel

on pikaajalise krediidi puudus. Meie peame erakorralisi kulusid katma korraliste sissetulekutega, sest erakorralisi tulusid ei ole. Meie peame lihtsalt kõiki seda oma õladel kandma. See on üks raskem küsimus ja sellepärast ei saa meie weel walitsust süüdistada, aga on asjaolusid, mis seda tegemast takistawad. Läheb aega enne, kui meie nii kaugele jõuame. Teine nõrk küljematel on see, et meie rahwamajanduses on kapitaali puudus. Jällegi ei ole selle kapitaali tulemist weel näha. Tema ei puudu mitte ainult riiklistes ettevõtetes, waid ka eraettevõtetes. Kolmas eelarwe eitaw küljematel on see, et ametnikka on palju ja nende töowiljakus on wäikene, ma tähendan lihtsalt liig wormalne. Ma tähendaksin siin juures ühe nähtuse peale, et meil praegu ametiasutustes wõiwad hästi olla noored inimesed, kes ühes sellega õpiwad koolis ehk ülikoolis jne. Ma kujutan seda enesele ette, et ühte kooli lõpetada wäga raske on. Praegusel erakordsel ajal peame meie sellega leppima, sest on ju palju noormehi sõja- ja rewolutsiooni tõttu rööbastest wälja wisatud, neile peab wõimalust andma õppimist lõpetada. Ühes sellega peab aga Wabariigi Walitsus ette ära ütleva ja ära märkima, et sellest ja sellest ajast ei tohi riigiametnikud mitte enam koolides olla. Riigiametnikka peab kwalifitseerima ja niisuguseid ametisse wõtma, kes juba kooli ehk ülikooli lõpetanud on, ja mitte riigi kulul edasi ei õpi. Kui tahetakse riigi kulul abi anda, see on teine asi, kuid riigiametnik peab kõik oma jõu pühendama riigile. — Neljandaks eitawaks küljematel on see, et kindlat tõuswat tendentsi on märgata niisugustes ministriumides, mis iseenesest mitte nii tulutoowad ei ole. Minule näib see progressiivne tõus wäga suureks minewat. Pean tähendama, et meie eelarwe wäga wähe kulutab loowate wäärtuste wäljatöötamise peale. (W a h e l h ü ü e : Riigi turba- ja põlewkiwitööstused!) Põlewkiwi- ja turbatööstus on alad, millel meie alles katset teeme, kui nad õnnestawad, on wäga hea, ei õnnesta — meie peame sellega ka leppima. Ma rõhutan siin eriti põllumajandust. Sellel alal on wähe raha kulutatud. Meie teame wäga hästi, palju meie põllumajanduse alal wõime saawutada. Sellel alal oleme kõigest 15 miljonit kulutanud, mis puutub piimatalituste organiseerimisse. Meie kõige suuremaks tuluallikaks on just meie karjasaadused, mitte ainult, et meie maa sellest saab rahulda-

tud, waid meie peame ka neid wõima wälja wiia, nii et meie kaubandus-bilansi läbi wõiks endi eelarwet tasakaalu wiia. — Mis puutub teedeministriumisse, siis peab tähendama, et meie kahjuks ei saa suuri rahasid kulutada raudtee ehitamise peale, wälja arwatud mõned harud, mis juba ehitatud. Meil tuleb tingimata elitada paar uut sihti, sinna oleks wäga tarwilik saada wäljamaa kapitaali. See on esimene juhtumine, kus wäljamaa kapitaali tarwitama peab. Näituseks meil on Lõuna-Wiljandimaa ja Walga maakond ühed kõige rikkamad, meie toitjad. Ka Lõuna-Tartumaa on raudteest tühi. Meil läheb tarwis otsekohene ühendus Pärnuga Wändra, Tori, Wõnnu ja Sindi kaudu, kus wäga rikkad maakohad on. Ka sõjaajal on selle raudteeliini tähendus wäga suur, sest ikkagi on selge, et Soome lahes saab Wene laewastik domineeriw olema. Kui peaks sõda lahti puhkema, siis on palju kergem Pärnu kaudu ja osalt Rohuküla kaudu mere äärde wälja pääseda. Peale selle tahaksin weel tähendada, et meie eelarwega ühes koos on kaubandus-bilansi küsimus. Meie kaubandus-bilans on passiivne. Tahes ehk tahtmata tuleb selle peale tõsiselt waadata, kui eelarwet tasakaalu wiia, ja just meie põllumajanduse alal. Kui meie põllumajanduselu rohkem organiseerime, siis saame ka eelarwe tasakaalu wiia. Siamaani olen mina esitanud eelarwe nõrku külgi, eitawaid külgi, kuid siin peab ka alla kriipsutama jaatawaid külgi. Esiteks wäheneb meie defitsiit aastast aastaga protsentuaalselt eelarwega. Osa wõlgasid on makstud, need, mis meil kõri peal olid. Riigikaitse kulud on protsentuaalselt wähenenud. Sel alal ei ole kannatanud riigikaitse, ei wõi ütelda, et ta on kannatanud, siiski on teda tasakaalus hoitud. Ma tähendan weel, et tänawu aasta eelarwe oli wäga suur ülesanne, millest Wabariigi Walitsus ja rahaministrium on üle saanud. Eriti just rahaministrium, sest ta on ametnikkudele siiski enam-wähem ajakohased palgad saanud määrata, ja nii kui ma tähendasin, kulus selle peale 500.000.000 marka. Siis on haridusministriumi eelarwes ka tõusew tendents märgata, nii et haridusministriumile on wõidud juba lubada palju rohkem, kui eelmistel aastatel. Siis weel üks meie eelarwe arutamise juures silmapaisew nähtus on, et meie mark, rahaüksus, kolme aasta jooksul on olnud wõrdlemisi stabiil ning need kõikumised ei ole olnud

suured. Ja nii saab ta olema ka edasi, kui meil mingisugust raskust ette ei tule ja kuigi mark langeb, siis 10—15% wõrra, kui ta ülepea katastroofiliseks langemiseks ei muutu, see palju ei tähenda. Seda kõike kokku wõttes wõib ütelda, et tänawuaastane eelarwe on kokku wiidud wõrdlemisi wäikese defitsiidiga. On üle saadud sellest, mis meil otsekohe täita oli, palkade suurendamine on läbi wiidud. Analüüserides eelarwet wõib ütelda, et eelarwe on tänawu aasta rajatud reaali alustele, ja kui ka tuleb juurde paarsada miljonit marka, siis see eelarwet tasakaalust weel wälja ei wii. Nõnda ei ole tänawuaastases eelarwes kulud mitte kunstlikult wähenetatud, samuti ei ole ka tulud kunstlikult kõrgendatud. Üldiselt aga kokku wõttes pean ütleva, et seda eelarwet on wõimalik täita, selle juures peab aga silmas pidama ühte, nimelt seda, mida ma alati olen toonitanud, et kõik see on wäga hea, kui meil saab olema rahu, kui meil ei saa wälispidi tulema wapustusi. Ja kui mingisuguseid wapustusi peaks tulema, kas wõi kõige wäiksemal näol, siis läheb küll pahemini. Nii et kõige suuremaks ülesandeks on meil rahu pidada niihästi wälis, kui ka sisemaal ja selleks tuleb kõik jõud kokku wõtta, et meie ka tänawu aasta saaks rahulikult mööda saata.

Juhataja K. Päts: Koosolek on üle kahe tunni kestnud. Et wõimaldada stenografistidele edasi töötada, kuulutan 15. minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.15 min.

Koosolek jätkub kell 7.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **K. Päts**.

Sekretääri kohal sekretäär **W. Pezold**.

Aruandja J. Laidoner: Lugupeetud rahwasaadikud! Ma unustasin ära ettepanekut teha ja teen nüüd ettepaneku eelarwe-komisjoni nimel eelarwet lugemisel wastu wõtta.

Juhataja K. Päts: On ettepanek tehtud eelarwet lugemisel wastu wõtta. (**L. Johanson** (sd.): Palun sõna.)

L. Johanson (sd.): Eelarwe-komisjoni esimees teatas siin, et kulude osas on tema aruandja. Loomulik oleks, et ka tulude asjus enne komisjoni aruandja seletusi ära kuulataks.

Juhataja K. Päts: Asun hääletamisele. (Pahemalt poolt palu-

takse sõna.) Ma hääletan ja ei saa sõna anda. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on eelarwe I lugemisel wastu wõetud. (Siseminister K. Einbund palub faktiliseks märkuseks sõna.) Sõna on härra siseministril faktiliseks märkuseks.

Siseminister K. Einbund: Lugupeetud komisjoni aruandja tähendas, et siseministeeriumi eelarwe puhul olewat eelarwe-komisjonis sõna wõetud kahes asjas. 1) kriminaalpolitsei wähen-damise asjas ja 2) maanteede asjas. Mina olen isiklikult kõigist, niihästi alamkomisjionidest, kui ka pleenumist osa wõtnud, kuid ühelgi nendest koosolekutest pole ma kuulnud, et sellest oleks kõneldud. Teatawasti kriminaalpolitseil minuga kokku-puutumist ei ole ja siseministeeriumi eel-arwe puhul sellest kõnelda ei wõidud. (J. Laidoner (põl.): Ma ei ütelnud „siseministeeriumi eel-arwe puhul“, waid „eelarwe-komisjionis“.) Ka eelarwe-komisjionis sellest ei kõneldud. Järjelikult ei wõidud siseministeeriumile neis asjus eel-arwe-komisjionis märkusi teha.

Juhataja K. Päts: Sõna on fakti-liseks märkuseks riigikontrolöör Oinas'el.

Riigikontrolöör A. Oinas: Lugupeetud rkl. Laidoner tähendas oma kõnes, et keegi kontrolli ametnik olewat mitte just päris õnnelikku nõu andnud ehituspeawalitsusele. Ma ei tea mitte, kes see wõis olla, igatahes ei ole ametlikult midagi sarnast riigikontrolli poolt ette pandud. Kuid, kui seda õnnetut nõu on täidetud, siis wõib etteheidet teha ainult asutuse juhatajale, kes niisugust eranõu täitis.

Mis puutub arweseadusesse, siis paneb riigikontroll suurt rõhku selle peale, et meil wõimalikult kiirelt wälja töötatud saaks uus arwepidamise seadus. Selleks kogume meie praegu materjaale ja on sel-lekohane ametnik tööle pandud, kes need materjaalid peab kokku wõtma ja uue arweseaduse wälja töötama. Uut arwe-seadust ei saa aga üldse enne maksmata panna, kui uus eelarwe-seadus wastu ei ole wõetud.

Mis puutub 1918/1919 a. aruandesse, siis on need juba kokku seatud, wälja arwatud riigikassa aruanne wäljaspool renteid toimetatud operatsioonide kohta, sest riigikassa seadis kokku tähendatud aruande alles jaanuarikuul k. a. Loodeta-

wasti läheb riigikontrollil korda mõne nädala jooksul 1918/1919 a. aruannet Riigikogule ette panna.

Aruandja J. Laidoner: Arwesse wõttes, et täna nii ootamata wastu wõeti riigi eelarwe I lugemisel, algawad loomulikult läbirääkimised üksikute ministeeriumide kohta. Et kohe asuda saaks eelarwe arutamise juurde, teen ettepaneku, et wõiks II lugemisele asuda, ilma 3. päewalist waheaega ära ootamata.

Juhataja K. Päts: Sõna on rkl. Reesen'il ettepaneku kohta.

J. Reesen (kom.): Rkl. Laidoner'i poolt on täiendaw ettepanek tehtud 3. päewalist tähtaega I ja II lugemise wahel mitte pidada. Eile õhtul saime meie eelarwe komisjionidest kätte ja see asjalugu, kui homme II lugemine tuleb, paneb Riigikogu liikmeid seisukorda, et nemad ei saa neid materjaalisid põhjalikult läbi wõtta ja wõrdlusi teha endiste eelarwete-ga, sellepärast teen ettepaneku 3. päewalist tähtaega mitte määrata. (Üldine naer.)

Juhataja K. Päts: Ettepaneku poolt on sõna saanud üks Riigikogu liige. Poolt wõib weel sõna saada üks ja wasturääkimiseks 2 Riigikogu liiget.

L. Johanson (sd.): Kui oleks eelarwe arutamine läinud harilikus korras, siis oleks wõinud seda ettepanekut toetada, et 3. päewalist tähtaega mitte määrata. Kuid praegu on mindud harilikust korrast mööda. Aruandjana kulude kohta esines härra Laidoner ja tähendas, et tulude kohta saab esinema teine aruandja, nimelt härra Strandman. Eelarwe oluline osa on ka tulude osa ja kui I lugemine wägiwaldselt katkestatakse, ilma et tulude kohta aruandja ülewaadet saaks anda, siis on see wormiline wiga, mida õigeks lugeda ei saa. Kui tulude kohta aruandja ei ole suutnud oma ettekannet weel walmistada, siis peab seda temale aga wõimaldama nii kauaks, kui ta oma ülesannet saab täita ja sellepärast peaks 3. päewalisest tähtajast I ja II lugemise wahel tingimata kinni pidama, et wõimalust anda aruandjale tulude osas oma ettekannet walmis teha.

Juhataja K. Päts: Sõna on fakti-liseks märkuseks aruandjal.

Aruandja J. Laidoner: Austatud Riigikogu liikmed! Siin on suur arusaamatus selle tõttu, et arwatakse, et eelarwe-komisjion määras oma otsuses ära, et eriaruandja on ka tulude kohta ja et

aruandjaks on määratud härra Strandman. Komisjoni poolt on Riigikogule esitatud kiri, kus on kõik aruandjad üles loetud küsimuste kohta, mis üles tõstetud wõiwad saada.

Juhataja K. Päts: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Reesen'il.

J. Reesen (kom.): Ettepanek, mis esiteks tegin, tuli eksituse pärast. (Üldine naer.) Tahtsin toetada 3. päewalise tähtaja maksmajätmist. Palun wabandust!

Juhataja K. Päts: Rkl. Laidoner'i poolt on ettepanek tehtud eelarwe I ja II lugemise wahel 3. päewalisest tähtajast mitte kinni pidada. (Hääletatakse.) Nähtaw enamus on poolt. Ettepanek on wastu wõetud.

Isiklises asjas on sõna rkl. Strandman'il.

O. Strandman (töer.): Härra Johanson tegi mulle etteheite, nagu ei oleks mina oma kohuseid tulude aruandjana mitte täitnud. (Wahelhüüe J. Piiskari (is.) poolt.)

Juhataja K. Päts: Riigikogu liige Piiskar, teen Teile esimese märkuse.

O. Strandman (töer.): Ma pean ütleva, et kunagi ei ole eelarwe-komisjon mulle ülesandeks teinud I lugemisel tulude kohta aru anda. Praegu koridoris kuulsin, et üksikud Riigikogu liikmed minu esinemist ootawad. Asi on väga lihtne ja loomulik. Suurem hulk tulusid oli läbi arutada rahaministeeriumi alamkomisjonis. Kuna aga ka teistes ministeeriumides sissetulekuid on, siis otsustati endiste aastate eeskujul, et üks rahaministeeriumi alamkomisjoni liigetest aruandmise kõikide tulude kohta oma peale wõtaks, sest just tulude läbiwaatamiseks moodustati eri alamkomisjon. Kui selle alamkomisjoni poolt läbiwaadatud eelarwe teisele lugemisele tuleb, esinen ka oma aruandega. Mina pean aga ütleva, et mina härra Laidoner'i kõnet praegu kogu aja hoolega kuulasin ja ma pean ütleva, et ta ka tuludest õige põhjalikult rääkis. Mina arwan, et minul mingisu-

gust õigust ei olnud siin kaasaruandjana esineda.

Juhataja K. Päts: Isikliseks märkuseks on sõna rkl. Johanson'il.

L. Johanson (sd.): Mis puutub härra Strandman'i praegusesse seletusse, siis see midagi ei muuda sellest, mis ma enne ütlesin. Härra Laidoner ütles, et tulude osas saab olema teine aruandja. Kas nüüd härra Laidoner wähe wõi palju rääkis, on teine küsimus. Kui mina enne, kui härra esimees küsis, kas sõnasoowijaid on, püüdsin selle peale tähelepanu juhtida, et oodatakse ka tulude aruandja esinemist, siis arwas härra Strandman tarwilikuks waikida ja kõik said niisuguse mulje, et ta tuleb aru andma. Sel ajal, kui teda oodati, wõeti eelarwe I lugemisel wastu. Niisama jäi ka härra Laidoner oma seletusega hiljaks, et teist aruandjat ei ole. Selle kõige tagajärg on see, et I lugemisel ei lasta lihtsalt sõna wõtta ja mina loen, et siin on sihilikult talitatud.

Juhataja K. Päts: Korra kohta on sõna rkl. Kerem'il. (J. Wain (sd.): Korralageduse kohta!) Rkl. Wain, ma teen Teile selle märkuse eest esimese märkuse. (Wahelhüüded: Missuõuse märkuse eest?) Seda wõite lügeda stenogrammist.

A. Kerem (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Kuna wõimalus on homsest peale riigi 1923 aasta eelarwet II lugemisel arutada ja et siin suur töö ees seisab, millega Riigikogu ruttama peab, et ta mahti saaks teiste seaduste arutamisele asuda, mis suures reas korda ootawad, teen ettepaneku järgmine Riigikogu koosolek homme kell 10 homm. määrata, päewakorda wõttes riigi 1923 a. eelarwe II lugemisel.

Juhataja K. Päts: Ettepanek on tehtud homme kell 10 koosolek määrata ja päewakorda wõtta riigi 1923 a. eelarwe II lugemisel. Asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtaw enamus on poolt. Ettepanek on wastu wõetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 8.10 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **K. Päts.**

Abisekretäär **W. Pezold.**

